

Csorba György

Adalék a Futaki-graduále történetéhez

Az Oszmán Birodalomba került Corvinák felkutatásának története 1862-ben kezdődött, amikor három magyar tudós, Kubinyi Ferenc, Henszlmann Imre és Ipolyi Arnold Konstantinápolyba utazott, „hazai történeti emlékeink iránt vizsgálandni, azokat a mennyire lehet összegyűjteni és megszerezni.” A főcél azonban a Corvinák felkutatása volt, és Ipolyiék bizonyossá is tették a sejtést: Mátyás könyvtárának egy része csakugyan a török fővárosban található.¹

Csorba György történész, turkológus, az ELTE-BTK Történettudományi Doktoriskolája turkológiai programjának hallgatója. Kutatási területe a XIX. századi török-magyar kapcsolatok.

A törökországi Corvinák ügye 1867-ben került elő ismét, amikor is augusztus 1-én a Magyar Tudományos Akadémia Abdülaziz szultán rövid magyarországi látogatása alkalmával újra engedélyt nyert a konstantinápolyi kutatósokra. Össze is állt egy szakértő bizottság Ipolyi Arnold, Pulszky Ferenc, Télfy Iván, Toldy Ferenc és Vámbéry Ármin részvételével, ám az utazás — valójában pénzügyi hiány miatt — nem valósult meg.²

A Corvina-kutatás ezután szultáni kegyből bő két évtizeden át itthon folyt. Ferenc József 1869-es keleti utazása alkalmával a szultán négy Corvinát ajánlódkozott a magyar uralkodónak. A király a köteteket Andrássy Gyula miniszterelnöknek adta át, aki a Nemzeti Múzeumnak adományozta azokat.³ Ennek kapcsán újra napirendre került egy konstantinápolyi kiutazás terve, de ebből ismét nem lett semmi. Az Akadémiának a török fővárosban lakó francia tagját, Anton Dethiert azonban megbízták a további helyszíni kutatással.⁴

Az újabb szultáni adakozásra 1877-ben került sor, amikor is a kedvező török-magyar kapcsolatok következtében harmincöt darab kézirat — köztük tizenkét Corvina — került ajándékképpen vissza hazánkba. Ennek alkalmából Pulszky Ferenc azt indítványozta, hogy a konstantinápolyi követség próbálja megszerezni az Eski Saray-ban még fellelhető nyugati kódexek lajstromát.⁵ Külkép-

¹ Kubinyi Ferenc, Ipolyi Arnold és Henszlmann Imre jelentése a M. Tud. Akadémiában az általuk Konstantinápolyban fölfedezett Corvina könyvtár kódexeiről, *Századok* 11 (1877) 464–471; Ipolyi Arnold: Gr. Prokesch-Osten Antal emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak fölfedezése, in *Értekezések a történelmi tudományok köréből* VII. Budapest 1878. 44–60. Az isztambuli kutatások átfogó történetére: Arbanász Ildikó — Csorba György: *Magyar kutatók az isztambuli levél- és könyvtárakban a második világháború előtt*, in Dobrovits Mihály (szerk.): *A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*. Dunaszerdahely 2005. 7–46.

² MTAK RAL 136/1867. Török szultán pesti látogatásakor emlékirat a stambuli Corvinákról; *Századok* 1 (1867) 213., 307; *Századok* 2 (1868) 747.

³ *Századok* 3 (1869) 746.

⁴ *Századok* 4 (1870) 121–123.

⁵ A Corvinák hazakerülésére Erődi Béla: *Csok Jasa! A török küldöttség látogatásának emlékkönyve*, Budapest 2001. 17–31; *Magyar Tudományos Akadémia Értesítője* 11 (1877) 155.

viseletünk eleget is tett a kérésnek, és azt a választ kapta a törököktől, hogy az említett könyvtárban több latin Corvinát nem találtak, ám lehetséges, hogy egynémely görög nyelvű kötet közéjük sorolandó.⁶

Ezt követően hosszú ideig ismét nem történt előrelépés az ügyben. 1889 elején azonban Vámbéry Ármin abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a török uralkodó kitüntetését vehette át. Híres orientalistánk, megragadva az alkalmat, engedélyt kért és kapott a magyar vonatkozású történeti emlékek felkutatására. Az Akadémia felkarolta az ügyet, annál is inkább, mivel Ferenc József a magyar királyi udvartartás pénztárából hatezer forintot bocsátott a kiküldetés céljára. Tudósaink elsődleges célja a török fővárosban fellelhető nyugati kéziratállomány felmérése volt. Az utazás legnagyobb eredményének azt tekintették, hogy most végre Magyarországgal szoros kapcsolatban lévő köteteket is találtak, míg korábban csupán egykori magyar könyvtárak külföldi szerzőktől származó műveit ismerték meg. A siker előhírnökének tekintették, hogy Vámbéry még tavaszi útja alkalmával magával hozott egy kéziratot, amely II. Ulászló jelenlétében elhangzott egyházi beszédet tartalmazott. A Topkapı Saray-ban szeptember 24-én Thaly Kálmánnak, Fraknói Vilmosnak és Vámbéry Árminnak újabb kéziratokat mutattak be, köztük két ószláv nyelvű kötetet, valamint négy darab magyarországi használatú, általuk antifonálénak nevezett művet.⁷

Zenetörténéseink figyelmét eddig elkerülte Fraknói beszámolójának egyik mondata, s hiányolták, hogy ekkor nem történt könyvadományozás vagy beszerzés.⁸ Idézzük az ominózus mondatot: „... a Futaki által írt Antifonálét és a két ó-szláv codexet művészi reproductió céljából magunkkal óhajtván hozni, azok szultán ő felségétől Vámbéry Ármin r. tagnak átadattak ...”⁹ Vagyis Fraknói beszámolójában részletesen ismertetett négy mű —köztük a tudósaink által akkor antifonálénak titulált, valójában graduálénak tekinthető, 1463-ban keletkezett Futaki Ferenc-féle kötet— Vámbéry kezébe került. A kötetek további sorsát keletkutatónk Thallóczy Lajos történészhez írt leveleiből olvashatjuk ki: „Sztambulból, még pedig a palotából figyelmeztettek, hogy lejárt már az idő, melyre a kéziratokat kölcsön vettem, és miután a hazahozott, csak másodrendű értékű emlékekért nem akarván a bizonyosan még létező nagyfontosságú codexeket kockáztatni, kérem úgy intézkedni, hogy Hervoja és Urost március első

⁶ *Századok* 12 (1878) 479.

⁷ Fraknói Vilmos: „A konstantinápolyi küldöttség jelentése”, *Akadémiai Értesítő* 1 (1890) 1. 36–42; Thaly Kálmán: „Konstantinápolyi újabb kutatások a Rákóczi-emigráció korából”, *Századok* 24 (1890) 1–19., 102–123. A Vámbéry által tavasszal megszerzett kéziratra: Csontos János: „II. Ulászlónak ajánlott kézirat a konstantinápolyi Eszki Szerailban”, *Magyar Könyvszemle* 11 (1889) 1. 26–44.

⁸ Szendrei Janka: „Középkori magyar kóruskönyvek Isztambulban”, *Magyar Egyházzene* VII (1999/2000) 172. A Vámbéry által hazahozott egyik kódexről már 1891-ben díszkiadás készült Vratoslav Jagič, Thallóczy Lajos és Franz Wickhoff közreműködésével: *Missale Glagoliticum Heruojae Ducis Spalatensis* címmel. A munkáról beszámolt a *Magyar Könyvszemle* is, ahol megerősítették a szultáni kölcsönzés tényét: *Magyar Könyvszemle* 16 (1891) 168.

⁹ Fraknói 1890. 40. Megjegyezzük, hogy Csontos tudósítása szerint 1887-ben már volt olyan német tudós, aki két görög kéziratot kapott kölcsön az Eski Saray-ból. Csontos 1889. 26–28.

hetében megkaphassam. Én az *antiphonálét* [kiemelés tőlem Cs. Gy.] és a két szláv kódexet, melyeket reversalisra kivettem, innét Sztambulba fogom szállítani, magam is tán április elején oda megyek." A kódexek másolása mindenestre annyira magával ragadta, hogy egy héttel későbbi levelében kijelentette, nem fogja időben visszaküldeni a műveket és reméli, a szultán nem fog rá ezért megharagudni. Három hónappal később pedig arról írt, hogy majd csak szeptemberben tervezi visszavinni a kéziratokat, amikor is a török fővárosba kíván utazni „a tavaly megkezdett kutatásaimat folytatandó.”¹⁰ Mivel a Futaki-graduále ma Isztambulban található, nyilvánvaló, hogy Vámbéry valóban visszaszolgáltatta a kölcsönzött műveket. A fenti sorokból az is kiolvasható, hogy dolgozott a kötetek reprodukcióján, de hogy ez elkészült-e, illetve a másolatok hova kerültek, arra eddig nem találtunk választ.

Az Akadémia sem kívánt felhagyni a biztató isztambuli anyagfeltárással. Vámbérynak külön köszönetet szavaztak meg, „ki tekintélye súlyával és fáradhatatlan szorgalmával az eddig elért és még várható sikerek egyik főtegyezője vala.” Ugyanakkor utasították a Történelmi Bizottságot az eredmények tudományos feldolgozására, valamint arra, hogy minél előbb terjesszék be javaslataikat a török levéltári kutatások ügyében. A munkálatok folytatását az is ösztönözte, hogy a király által biztosított összeg több mint egyharmada megmaradt, amit uralkodónk nagylelkűen a további konstantinápolyi kutatásokra ajánlott fel.¹¹ 1889 novemberében az Akadémia levélben köszönte meg a szultán jóindulatát is, mellyel a Konstantinápolyba küldött bizottságot fogadta és segítette. Egyben újabb kérelemmel is fordultak hozzá, „hogy küldötteinket, kik a török birodalom régi levéltárában eszközözendő további kutatások végett a jövő évben Konstantinápolyba fognak menni, császári pártfogásának kedvezéseiben szintén részesíteni méltóztassék.”¹² Mindedig azonban nem bukkantunk olyan nyomra, mely szerint a rákövetkező évben újabb küldöttség kereste volna fel a török fővárost ez ügyben.

Vámbéry révén tehát a Futaki-graduále legalább egy évig Magyarországon volt, és forrásunk alapján feltételezhető, hogy a korabeli tudósvilág ismerte is a kötetet, de ekkor még az ilyen jellegű műveknek —úgy mint Vámbéry is— nem tulajdonított különösebb jelentőséget. Ugyanakkor történt valamiféle reprodukció, ám ennek részleteiről és végeredményéről nem rendelkezünk több információval. Ha készült is másolat, az vagy megsemmisült az idők folyamán vagy pedig lappang valahol.

¹⁰ OSZKK Fond XI/1047. Vámbéry Ármin Thallóczy Lajosnak, Budapest, 1890. február 25. és március 6., Muhlbach 1890. június 13.

¹¹ Fraknói 1890. 42.

¹² MTAK RAL 74/1889. Török birodalmi levéltárak termeiben való további kutatáshoz kéri a szultántól az Akadémia támogatását Fraknói Vilmos.

Melléklet¹³

1. Budapest, 1890. február 25.

„Tisztelt öcsémuram,

Sztambulból, még pedig a palotából figyelmeztettek, hogy lejárt már az idő, melyre a kéziratokat kölcsön vettem, és miután a hazahozott, csak másodrendű értékű emlékekért nem akarván (sic!) a bizonyosan még létező nagyfontosságú kódexeket kockáztatni, kérem úgy intézkedni, hogy Hervoja és Urost március első hetében megkaphassam. Én az antifonálét és a két szláv kódexet, melyeket reverzálisra kivettem, innét Sztambulba fogom szállítani, magam is tán április elején oda megyek. A szerbek kérését, hogy az Urost eredetiben néhány napra kölcsönadjam, nem teljesíthetem.

Baráti üdvözlettel
Vámbéry Ármin”

2. Budapest, 1890. március 6.

„Kedves öcsémuram!

A kódex remek reprodukciója annyira elragadott, hogy én bizony Szureya pasa eddigelé gyengéd intésére nemigen fogok ügyelni. Ha már ily bene incipimus, végezzük be egészen! Remélem, hogy a szultán, ki legközelebbi londoni utamhoz nagy reményeket köt, nem fog megharagudni, ha a terminust meg nem tartom, és ha ellenségeim az ő tudta nélkül a kéziratok visszaküldését sürgetnék, akkor is április közepéig dacolhatnánk. Csak a bécsi követ és az itteni konzul sürgetése és hivatalos föllépésével szemben kellene tágitanunk, de bízom a jó sorsomban, hogy ez nem fog bekövetkezni.

Kállay Őexcellenciájának gratulálok a szép munkához, mely az ő kezdeményezésére és pártolása folytán létrejő. Én igazán nem is sejtettem, hogy az a rác kódex oly nagybecsű, mint amilyennek Jagič tanár mondja. Lesz ott Sztambulban a pincehelyiségekben sok más is, ha csak egy liber regiusra akadnánk, ez volna aztán az igazi öröm és szerencse!

Baráti üdvözlettel, tisztelő híve
Vámbéry Ármin”

3. Muhlbach, [Tirol] 1890. június 13.

„Kedves öcsémuram,

Szíves sorait itt a tiroli magányomban vettem, hol a sztambuli nagy fáradtságomtól pihenni szándékozom. A codexet nem a szultán, hanem a kincstárnok visszakérte, vissza is adom, de csak szeptember havában, amidőn a városba visszatérek és alkalmasint magam is újra Konstantinápolyba megyek a tavaly megkezdett kutatásaimat folytatandó.

Őszinte barátja
Vámbéry Á.”

¹³ A közölt levelek lelőhelye OSZKK Fond XI/1047. A forrásokat a mai központozás szerint és a modern helyesíráshoz közelítve közöljük.